

Magnus Henrekson

Från en ond cirkel för tjänstesektorn till en utvidgad marknadssektor

Har skattebelastningen på arbete någon betydelse för sysselsättningsnivån och marknadssektorns storlek? I förra numret av *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, hösten 1998, ifrågasatte Anita Nyberg Magnus Henreksons slutsats från en tidigare artikel att den höga skatten på arbete i Sverige är ett avgörande hinder framför allt för tjänstesektorns expansion. I denna artikel¹ återkommer Henrekson med ett detaljerat bemötande av Nybergs kritik. Ett stort antal aspekter på skatternas betydelse för marknadssektorns omfattning och tillväxtpotentialer behandlas. De viktigaste av dessa är: Varför selektiva skattelättnader är mindre effektiva än generella, det empiriska stödet för skatternas effekter på marknadssektorns storlek, effekterna på arbetstidens könsfördelning och jämställdheten och varför det är av stor betydelse att marknadssektorn utvidgas. Slutsatsen av Henreksons analys är att sänkt skatt på arbete borde vara en huvudkomponent i ett samlat program för en utvidgad marknadssektor och högre sysselsättning i Sverige.

Den ekonomiska krisen under åren 1991–93 ledde till en unikt stor nedgång i sysselsättningen i Sverige. Antalet reguljära jobb i ekonomin minskade med cirka 15 procent på tre år. Enligt OECD-statistiken hade Sverige världens högsta sysselsättningsfre-

kvens år 1990 med 81 procent av befolkningen i åldern 15–64 år i arbete. Fem år senare hade den svenska sysselsättningsfrekvensen fallit med tio procentenheter och det var då sju OECD-länder som hade högre sysselsättning än Sverige (*OECD Employment Outlook*, juli 1996). Det är också välkänt att den grad av utanförskap som ett så kraftigt sysselsättningsras leder till är långt

Docent **Magnus Henrekson** är verksam vid Industriens utredningsinstitut. Han forskar huvudsakligen kring företagandets villkor och förklaringar till ekonomisk tillväxt.

1. Författaren tackar Per Thulin för värdefull assistenthjälp.

större än ökningen i arbetslöshetssiffrorna. Socialstyrelsen (1997) uppskattade att antalet personer i yrkesaktiv ålder med en långvarigt svag förankring på arbetsmarknaden ökade med en halv miljon mellan 1990 och 1997 till 1,65 miljoner människor. Detta är den sifferuppgift som kanske tydligast speglar problemets dignitet.

Personligen anser jag att svensk ekonomis oförmåga att generera försörjningsmöjligheter till tillräckligt många är ett av vår tids största samhällsproblem. För några år sedan började jag fundera på denna fråga med utgångspunkt från att en återgång till full sysselsättning krävde en kraftfull expansion i det privata näringslivet utanför de etablerade storföretagens ram. Eftersom all sysselsättningstillväxt netto sedan 1950 har ägt rum i offentlig sektor skulle detta innebära något vi helt saknar erfarenhet av i modern tid. Sett ur företagets synvinkel blir den naturliga frågan då hur gynnsamma de institutionella villkoren för företagande och entreprenörskap måste vara för att företagen skall vilja och kunna expandera så mycket som krävs för att ekonomin skall återgå till full sysselsättning (Henrekson 1996).

En annan viktigt fråga om man är intresserad av en återgång till full sysselsättning, är om det finns tillräckligt med arbetsuppgifter som behöver utföras. Detta var utgångspunkten i min artikel (Henrekson 1998a) publicerad i denna tidskrift.² Analysen där visade att den totala volymen utfört arbete i Sverige är mycket stort och mindre än hälften av detta utförs på marknaden. Det råder därför inte någon brist på arbetsuppgifter, som kräver att vi måste "dela på jobben". Däremot pekar den samtidiga förekomsten av massarbetslöshet och en stor volym arbete utanför marknadssektorn på att det ekonomiska systemet har en bristande förmåga att se till att tillräck-

ligt många arbetsuppgifter utförs yrkesmässigt.

I artikeln fokuserade jag på det faktum att höga skatter på arbete försvårar en professionalisering av stora delar av det obetalda egenarbetet. De stora svenska skatteskilarna innebär att "gör-det-själv"-alternativet i varje enskilt läge med mycket större sannolikhet är det mest lönsamma. En ekonomi utvecklas över tiden.³ På lång sikt bör därför en större andel av arbetsuppgifterna kunna utföras professionellt i en lågskatteekonomi; det finns större förutsättningar för tillväxt i marknadssektorn. Detta betyder inte att låga skatter på arbete är ett tillräckligt villkor för en sådan utveckling.

Min analys inspirerade glädjande nog Anita Nyberg (1998) till ett bemötande, som t o m är omfångsrikare än den artikel hon bemöter. Hon tar upp ett mycket stort antal aspekter på sambandet mellan skatter och sysselsättning, även flera som jag inte diskuterade närmare, såsom effekter på jämställdhet mellan kvinnor och män.

Syftet med denna artikel är att, så hel-
täckande som det överhuvudtaget är möjligt, bemöta Nybergs kritik. Jag kommer i tur och ordning att ta upp följande frågor:

- Bör skatten vara lägre på hushållsnära tjänster än på andra varor och tjänster?
- Vad finns det för empiriska belägg för att skatter påverkar sysselsättningen negativt?

2. Den intresserade läsaren hänvisas också till Henrekson (1998b). Där görs en kritisk analys av Holmlund och Kolm (1998), som menade att man "under ganska rimliga förutsättningar kan göra gällande att det totala skattetrycket inte har några långsiktiga effekter på sysselsättningen".

3. Se t ex Kirzner (1997) och North (1993) för intressanta analyser av implikationerna av ett sådant synsätt.

- Hur påverkas arbetets könsfördelning av lägre skatt på arbete?
- Hur påverkas jämställdheten?
- Varför är det viktigt att marknadssektorn utvidgas?

Inom ramen för dessa fem huvudfrågor skall jag försöka sortera in de frågor Nyberg diskuterar. I det näst sista avsnittet tar jag kortfattat upp ytterligare sju aspekter som ej ryms inom ramen för de fem huvudfrågorna. Artikeln avslutas med en summering och analysens slutsatser.

Lägre skatt på hushållsnära tjänster?

I Nybergs artikel finns en nyckelmening kring vilken större delen av hennes kritik är upplagd:

”Henreksons förslag till skattesänkning gäller dock endast tjänstesektorn och i huvudsak diskuterar han s k hushållsnära tjänster” (s 210).⁴

Tyvär visat denna mening att Nyberg missuppfattat huvudbudskapet i min artikel. Syftet med analysen var att visa att om skattebelastningen på arbete är lägre så finns större förutsättningar för en professionalisering av många av de arbetsuppgifter som är möjliga att utföra i form av obetalt egenarbete. Därigenom är det också troligt att en större andel av det totala arbetet på sikt kommer att utföras inom marknadssektorn i en lågskatteekonomi. Detta förutsätter givetvis att det inte finns andra institutionella hinder mot en sådan utveckling. Ett sådant hinder kan exempelvis vara sambeskattnings av makar, vilket kan leda till höga marginaleffekter för den ena parten (oftast kvinnan) även i det fall då den genomsnittliga skatten på arbete är låg.

Det kan vara intressant att notera att även Anna Hedborg och Rudolf Meidner i sitt stora arbete *Folkhemsmodellen* (1984, s 219) var väl medvetna om detta problem när de skrev att högre skattekvot medför att

”egenproduktion, särskilt på marginalen blir allt lönsammare [...] Här ligger en stark ekonomisk drivkraft till förkortad arbetstid”.

För att motverka denna effekt föreslog de ett grundavdrag som ökade med mängden arbetad tid på marknaden.

Inte någonstans i min artikel finns den ringaste antydning om att skatten skall vara lägre på hushållsnära tjänster än på andra varor och tjänster. På annat håll har dessutom uttryckligen betonats att det är generella lättnader som är effektivast (Bergman m fl 1998, s 145):

”Vi förordar en generell sänkning av skattetrycket framför selektiva lättnader för vissa typer av tjänster på grund av de nya snedvridningar och gränsdragningsproblem som uppkommer vid selektiva åtgärder.”

För den som inte låter sig övertygas av detta citat önskar jag också hänvisa till min debattartikel i *Dagens Nyheter* den 16 februari 1998, vilken hade rubriken ”Sänk skatten på allt arbete!”.

Huvudargumentet mot selektiva åtgärder är att de i många fall riskerar att rycka

4. I likhet med många andra debattörer kallar Nyberg förslag på lägre skatt på vissa verksamheter för en subvention. Med samma missvisande retorik kan man på motsvarande sätt säga att skattesystemet subventionerar det obetalda egenarbetet, eftersom skattesatsen då är noll. Ju högre skatten på arbete är, desto större blir subventionen av hemarbetet enligt denna logik.

undan förutsättningarna för en professionell entreprenöriell produktutveckling på tjänsteområdet, eftersom nya produkter och mer effektiva organisationsformer lätt kan få en konkurrensnackdel när lättnader införts för idag kända och identifierbara verksamheter. Dessutom visar erfarenheten att selektiva åtgärder sällan är långsiktigt stabila, vilket har en avskräckande effekt på potentiella entreprenörer.

I en lågskatteekonomi finns således betydligt fler affärsidéer som kan exploateras av hugade entreprenörer. När väl en verksamhet öppnats upp för professionell produktion finns också anledning att tro, att man precis som inom varuproduktionen, kan få till stånd produktivitetstillväxt, produktutveckling, kvalitetsförbättringar osv. Med en hög produktivitet kan tjänstesektorn lättare bära de skattekilrar som trots allt blir oundvikliga även om skatten på arbete sänks.⁵ Detta är helt i linje med Nybergs slutplädering (se hennes ruta 3, s 219) att de stora välfärdsvinsterna finns att hämta i en ökad produktion av hushållsnära tjänster producerade utanför hemmet.

En mycket stor del av Nybergs kritik är således uppbyggd kring ett missförstånd. Det är märkligt att tidskriftens redaktion heller inte uppmärksammat detta, trots att Nybergs tacknot anger att redaktionen bidragit med särskilt värdefulla synpunkter. Eftersom frågan om skatter och sysselsättning är utomordentligt viktig, vill jag nu gärna gå vidare och grundligt behandla Nybergs övriga synpunkter och invändningar.

Skatter och sysselsättning: Vad säger empirin?

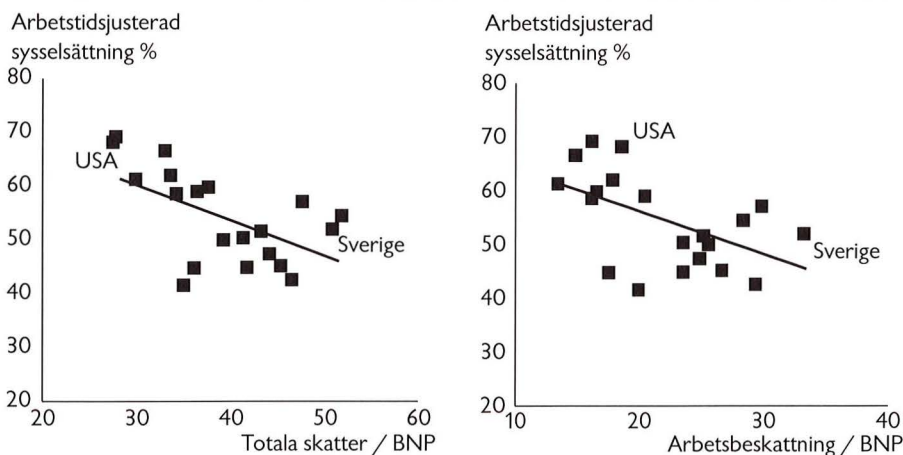
Nyberg hävdar att det inte går att finna något statistiskt samband mellan skattenivån (på arbete) och sysselsättningen. Som stöd

anförs både en bivariat plot av andelen sysselsatta mot arbetsbeskattningens andel av BNP och beräkningar utförda inom ramen för *OECD Jobs Study* (1994, 1995a). Min analys handlade dock om skatternas betydelse för om arbetsuppgifter utförs i marknadssektorn eller i den informella sektorn. Detta måste testas genom att relatera den arbetstidsjusterade sysselsättningen till skattenivån, vilket, med samma bivariata teknik som Nyberg använder, görs för 20 OECD-länder i *figur 1*. I den vänstra delen relateras den arbetstidsjusterade sysselsättningen till skatternas andel av BNP och i den högra till arbetsbeskattningens andel av BNP. I båda fallen är det statistiska sambandet negativt och statistiskt signifikant ($t = -3,09$ respektive $-2,73$). Punkttestimaten indikerar att en ökning av skatteandelen med tio procentenheter är förknippad med en minskning i den arbetstidsjusterade sysselsättningsnivån med sju till åtta procentenheter.

En fullt legitim kritik av analysen i *figur 1* och hos Nyberg är att sysselsättningen i ett land bestäms av ett flertal faktorer. För att isolera effekterna just av skatter bör man därför genomföra en multivariat analys. Genomförandet av en sådan studie ligger inte inom ramen för en artikel som denna. Där emot är det av stort intresse att titta närmare på de resultat som erhålls av Stephen Nickell och Richard Layard (1998) i en bred utvärdering av den arbetsmarknadsekonomiska vetenskapens ståndpunkt vad gäller hur viktiga institutioner på arbetsmarknaden påverkar arbetslöshet, sysselsättning och produk-

5. Se även Hultkrantz och Nordström (1995, s 527 som bl a skriver att "även pigdebatten var enkelspårig. I denna framstod det som om det arbete hushållen utför i hemmen även i en marknadslösning (om bara skattekilarna försvann) skulle utföras i hemmen".

Figur 1. Sambandet mellan skattenivå och arbetstidsjusterad sysselsättningsnivå i 20 OECD-länder år 1994. (Källa: Arbetstidsjusterad sysselsättningsnivå från Nickell & Layard (1998), skatternas andel av BNP från OECD Revenue Statistics 1965–1996 och arbetsbeskattnings andel av BNP från OECD (1995a).

Anm: Arbetstidsjusterad sysselsättningsnivå = $[(\text{genomsnittligt antal arbetade timmar per sysselsatt och år} \times \text{sysselsättningen}) / (2\,080 \times \text{befolkning i åldern 15–64})] \times 100$. Arbetsbeskattnings andel av BNP avser år 1992. För ingående länder, se Nickell och Layard (1998).

tivitetstillväxt. Utvärderingen är skriven för den nya *Handbook of Labor Economics*. De genomför multipla regressionsanalyser avseende perioderna 1983–88 och 1989–94 för de 20 OECD-länder som återfinns i figur 1. Som beroende variabler används total arbetslöshet, kort- och långtidsarbetslöshet, sysselsättningsnivån totalt, sysselsättningsnivån för män i åldern 25–54 år och arbetstidsjusterad sysselsättningsnivå. Vad gäller skatternas effekter drar de själva följande slutsats:

”Summarising the results briefly, the overall tax burden on labour has a clear negative impact on both unemployment and labour supply. Payroll taxes alone, however, have no additional effect.”⁶

Även om det går att peka på att det finns studier där det statistiska sambandet mellan skatter och arbetslöshet/sysselsättning är svagt, kan man inte bortse från att i de

länder där den strukturella arbetslösheten sjunkit har man i samtliga fall minskat skattekilarna (Elmeskov m fl 1998). Hur kan dessa två observationer förenas? En rimlig hypotes är att skattesänkningarna varit en del av ett reformpaket där de olika komponenterna kompletterat och förstärkt varandra (se även Orszag & Snower 1998), vilket kan göra det svårt att isolera effekten av just skattesänkningar.

Ett annat, om än informellt, test på arbetsbeskattnings långsiktiga sysselsättningseffekter är en detaljerad jämförelse av sysselsättningsutvecklingen i två länder över tiden med mycket olika arbetsmarknadsinstitutioner. Denna ansats användes i Hen-

6. Citatet är från en version daterad augusti 1997 (s 34). Skrivningen kan förefalla oklar vad gäller arbetslösheten, men av skattningsresultaten framgår att författarna menar att ett högre skattetryck är förknippat med högre arbetslöshet.

rekson (1998a, b) och resultaten tyder på att lägre skattebelastning på arbete skapar utrymme för en snabbare tillväxt i marknadsarbetets omfattning.

Hur påverkas arbetstidens könsfördelning av lägre skatt på arbete?

Stora delar av Nybergs inlägg ägnas en diskussion av skattenivåns effekter på arbetets könsfördelning och jämställdhet mellan kvinnor och män. En tes är att höga skatter används till att skapa ”arbetstillfällen i första hand för kvinnor”. En annan närbesläktad tes är att skatterna sett isolerat visserligen kan ha en negativ effekt på kvinnors marknadsarbete, men

”sannolikt motverkas denna av starka incitament i motsatt riktning genom en väl utbyggd barn- och äldreomsorg, särbeskattning och genom individuella, i motsats till familjeanknutna, lönerelaterade socialförsäkringar” (s 210).

Men är det överhuvudtaget sant att en hög skattenivå och en stor offentlig sektor är en nödvändig förutsättning för en hög kvinnlig närvaro på arbetsmarknaden? Eller kan det vara så att en lika hög eller högre arbetsmarknadsnärvaro kan bli följderna under helt andra betingelser? I *tabell 1* redovisas kvinnlig arbetstid och sysselsättning för ett antal länder (ländervalet har styrts av datatillgång). Vi kan där se att svenska kvinnor är

Tabell 1. Arbetade timmar per vecka, sysselsättningsfrekvens och arbetstidsjusterad sysselsättningsfrekvens för kvinnor i ett antal OECD-länder 1994. (Källa: Arbetade timmar per vecka: Arbetsmarknadsdepartementets websida www.arbetsid.gov.se, vilka i sin tur hänvisar till "Labor Force Survey Results 1994 (EU) och några länders arbetskraftsundersökningar". Sysselsättningsfrekvens: OECD Employment Outlook, juni 1998. För USA, se Figur 2.)

Land	Arbetade timmar		Arbetstidsjusterad sysselsättningsfrekvens
	per vecka	Sysselsättningsfrekvens	
USA	35,8	66,1	61,5
Danmark	31,3	67,1	55,0
Japan	37,1	56,5	54,5
Portugal	37,7	54,1	53,0
Sverige	27,6	70,6	50,7
Tyskland	33,4	54,9	47,7
Storbritannien	29,5	62,1	47,6
Frankrike	34,9	50,7	46,0
Luxemburg	34,4	44,9	40,2
Belgien	31,9	44,8	37,2
Grekland	37,6	37,1	36,3
Irland	32,8	39,9	34,0
Italien	34,4	35,6	31,8
Nederländerna	22,9	52,7	31,4
Spanien	34,7	31,0	28,0

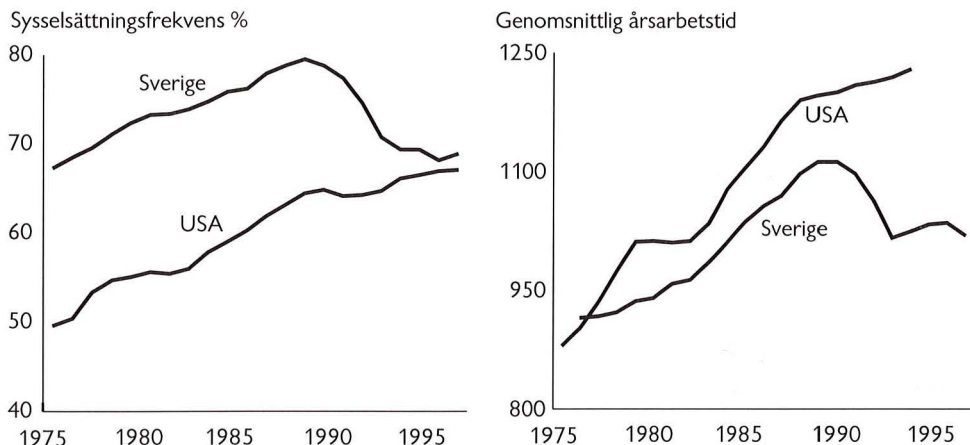
Anm: Arbetade timmar per vecka = genomsnittlig veckoarbetstid för kvinnor i sysselsättning; Sysselsättningsfrekvens = total kvinnlig sysselsättning som andel av befolkningen i åldern 15–64; Arbetstidsjusterad sysselsättningsfrekvens = Arbetade timmar per vecka \times (52/2 000) \times sysselsättningsfrekvens.

1994 hade den högsta sysselsättningsfrekvensen, men USA och Danmark hade en sysselsättningsfrekvens som närmade sig den svenska (vilken sjönk mellan 1994 och 1997). De svenska kvinnornas genomsnittliga arbetstid var dock förhållandevis låg, vilket resulterade i att den arbetstidsjusterade sysselsättningsfrekvensen var högre för kvinnor i fyra andra länder: USA, Danmark, Japan och Portugal. Av dessa länder har endast Danmark en stor offentlig sektor. Eftersom den arbetstidsjusterade sysselsättningsfrekvensen kan tolkas som ett mått på kvinnors sammantagna närvaro i marknadssektorn, visar uppgifterna i tabell 1 att en stor offentlig sektor inte på något sätt är ett nödvändigt villkor för en

hög kvinnlig (arbetstidsjusterad) förvärvsintensitet.

Eftersom en mycket stor del av det obetalda arbetet är hushållsrelaterat och huvuddelen av detta utförs av kvinnor, borde en ökad professionalisering av de hushållsrelaterade tjänsterna avspeglade sig i en ökning av kvinnornas närvaro på arbetsmarknaden både vad gäller sysselsättningsandel och genomsnittligt arbetad tid. Ett informellt test av denna hypotes är att jämföra sysselsättningsutvecklingen för amerikanska och svenska kvinnor över tiden. Detta görs i *figur 2*. Sysselsättningsfrekvensen för amerikanska kvinnor ökade från 49,6 till 67,1 procent mellan 1976 och 1997, medan den endast ökade från 67,3 till 68,9 procent för

Figur 2. Sysselsättningsfrekvensen (1976–97) respektive genomsnittlig årsarbetstid hos kvinnor i yrkesaktiv ålder i USA (1975–94) och Sverige (1976–97). (Källa: AKU, OECD Labor Force Statistics, OECD Employment Outlook, juni 1998 och egna kalkyler baserade på Annual Demographic Files of the (March) Current Population Survey, se vidare Davis och Henrekson (1998).

Anm: Sysselsättningsfrekvens = andelen sysselsatta av befolkningen i åldern 15–64 år. Genomsnittlig årsarbetstid för Sverige har beräknats som det totala antalet arbetade timmar bland kvinnor dividerat med antalet kvinnor i åldern 16–64 år. Den genomsnittliga årsarbetstiden i USA avser genomsnittlig årsarbetstid för alla kvinnor i åldern 18–64 år. Studenters arbetstid har satts till noll, vilket gör att siffran blir för låg. Detta motverkar effekten av att den svenska tidsserien inkluderar 16–17-åringar. Den genomsnittliga arbetstiden bland icke-studerande sysselsatta kvinnor i USA som arbetade minst fyra timmar i veckan var 1994 1 776 timmar, dvs ungefär motsvarande en svensk heltid. Valet av tidsperioder har styrts av datatillgång.

svenska kvinnor. Den genomsnittliga arbetstiden för amerikanska kvinnor i yrkesaktiv ålder ökade med 40 procent mellan 1975 och 1994. Mätt på detta sätt passerade den kvinnliga sysselsättningen i USA nivån i Sverige redan under 1970-talet och 1994 var den arbetstidsjusterade kvinnliga sysselsättningsnivån 20 procent högre i USA än i Sverige (se även Jonung & Persson 1993). Denna stora skillnad hade knappast uppstått, om inte den hushållsrelaterade tjänstesektorn professionaliserats snabbare i USA än i Sverige.

Således ger en jämförelse mellan Sverige och USA över tiden inte heller något stöd för Nybergs tes att höga skatter och en stor offentlig sektor är en viktig faktor bakom en hög kvinnlig närvaro i marknadssektorn. En hög, och i detta fall t o m betydligt högre, kvinnlig närvaro i marknadssektorn, förekommer också i länder med låga skatter och en liten offentlig sektor.

Nyberg menar också att den låga skatten på arbete i USA inte kan förklara sysselsättningsökningen, eftersom skatten inte sänkts under perioden. För det första är detta en sanning med modifikation – den stora amerikanska skattereformen i mitten av 1980-talet innebar klart minskade marginaleffekter för arbetsinkomster (se t ex Feldstein 1995). För det andra har preferenserna bland amerikanska kvinnor ändrats radikalt i riktning mot ökad yrkesverksamhet. Denna preferensförskjutning ledde också, vilket figur 2 visar, snabbt till att amerikanska kvinnor kunde öka sin närvaro i marknadssektorn. Min hypotes är att detta var möjligt just genom att den flexibla amerikanska ekonomin i hög grad kunde möta den efterfrågan på hushållsnära tjänster som uppstår när kvinnor lämnar hemmet.⁷ Exempelvis rapporterar Blau (1998) att amerikanska kvinnor under perioden 1978 till 1988 i genomsnitt ökade sin veckoarbetstid på mark-

naden med sex timmar (från 20 till 26 timmar), medan hushållsarbetet under samma tid minskade med fem timmar.

Hur påverkas jämställdheten?

Detta leder oss osökt vidare till Nybergs diskussion om skatter och jämställdhet. Jämställdhet är ett mångtydigt begrepp som knappast kan ges en entydig definition. Inte minst råder olika uppfattning om huruvida jämställdhet uppnåtts när kvinnor och män har samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter eller när kvinnor och män har uppnått samma ställning och inflytande. Nyberg diskuterar dock nästan uteslutande jämställdhet i den snäva bemärkelsen ”att kvinnor och män delar på det oavlönade hushållsarbetet” (s 215).

Hushållsarbetet är än i dag mycket omfattande (Rydenstam 1992, SOU 1997:17). Nyberg (1989) studerar utvecklingen över tiden och konstaterar bl a att (s 141):

”Hustruns hushållsarbetstid uppgick till 54 timmar per vecka på 1930-talet [i jordbrukarhushåll]. Mannens och hustruns sammanlagda hushållsarbetstid på 1980-talet var 57 timmar.”

Totalt har således inte hushållsarbetstiden minskat nämnvärt. Att mot denna bakgrund endast diskutera en likadelning mellan kvinnor och män och inte det obetalda egenarbetets totala omfattning räcker inte. Likaså är det naturligtvis mycket lättare att uppnå jämställdhet i Nybergs snäva mening

7. I många europeiska länder, såsom Belgien, Italien och Spanien, har inte detta varit möjligt, eftersom man varken genomfört en kraftfull utbyggnad av omsorgssektorn inom ramen för den offentliga sektorn eller haft de institutionella förutsättningarna för en utveckling liknande den amerikanska.

om det obetalda egenarbetet totalt sett minskar.

Jämställdhet är mycket mer än likadelning av det obetalda egenarbetet, inte minst hur makten i samhället fördelas. Kvinno-maktutredningen (SOU 1998:6) visade att svenska kvinnor hade mycket liten ekonomisk makt både i absolut mening och relativt kvinnor i många andra länder. I Henrekson (1998d) argumenterar jag för att bristande förutsättningar för en snabb tillväxt av framförallt den hushållsnära tjänstesektorn fått till följd att mindre tid för ökat yrkesarbete och karriär frigjorts för kvinnor. De har därmed haft svårare än exempelvis amerikanska kvinnor att flytta fram sina maktpositioner i näringslivet. De höga skatterna har också använts till att bygga upp en stor offentlig sektor där kvinnor erbjudits arbete på sådana villkor att det varit möjligt att kombinera yrkesverksamhet med omfattande hemarbete. Detta har sannolikt både försvagat incitamenten till inbrytningar på manliga maktområden och minskat efterfrågan på hushållsrelaterade tjänster.

Amerikanska kvinnor har inte mindre fritid än svenska kvinnor (Jonung & Persson 1993) och deras större utrymme för marknadsarbete beror inte på att amerikanska män utför mer hushållsarbete än svenska män. Juster och Stafford (1991) visar att svenska män (i början av 1980-talet) arbetade fyra timmar mer per vecka i hemmet än amerikanska män. Som Flood och Gråsjö (1997) respektive Blau (1998) visar har både svenska och amerikanska män fortsatt att öka sitt hushållsarbete (ungefärligen lika mycket). De amerikanska kvinnornas ökade möjligheter till marknadsarbete, utan att detta leder till mindre fritid jämfört med svenska kvinnor, beror således inte på att de amerikanska männen är mer jämställda. En mer närliggande förklaring är att en stor

hushållsnära tjänstesektor vuxit fram i USA under det senaste kvartssseketlet och att detta minskar behovet av obetalt egenarbete.

I likhet med Inga Persson (1990) drar jag slutsatsen att det mycket väl kan föreligga en genuin konflikt mellan jämställdhet i de två meningarna vi diskuterat. Den sammanpressade lönestrukturen, det höga skatetrycket och den kraftfulla utbyggnaden av sysselsättningen inom offentlig sektor på villkor som lättare kan kombineras med omfattande hemarbete har bidragit till jämställdhet i förvärvsdeltagande och löner (efter skatt). Samtidigt kan dessa faktorer mycket väl ha befäst männens ekonomiska maktställning i näringslivet.

Ovan argumenterade jag emot selektiva skattelättnader. Om man vill förbättra kvinnors möjligheter att göra karriär och därmed få till stånd en jämnare könsfördelning av makten i samhället, så tillkommer ett argument som talar för skattelättnader för hjälp i hemmet för småbarnsföräldrar. Det finns mycket som tyder på att småbarnsföräldrar har särskilt stora behov av hjälp. Dels leder småbarn till att behovet av hemarbete är större, dels minskar möjligheterna till flexibilitet vad gäller arbetstidens förläggning. Jonung och Persson (1993) visar att kvinnors faktiskt arbetade tid sjunker mycket kraftigt under småbarnsåren. Ett starkt reducerat engagemang i yrkeslivet under ett antal år är sällan förenligt med en god karriärutveckling; den som jobbar deltid kommer inte ifråga för högre befattningar. Som Meyerson och Petersen (1997) visar är det bland gruppen heltidsanställda som arbetsgivarna rekryterar till toppbefattningar. De visar likaså att skillnaden i befattningsnivå mellan jämförbara kvinnor och män under 35 år är små, men att den ökar med ålder och ökat familjeansvar. Forskning av Sundström (1991) och Albrecht m fl (1997)

visar också att en god karriärutveckling förutsätter kontinuitet i arbetslivet.

Den eftersläpning som uppstår för kvinnor under småbarnsperioden och genom att kvinnor även därefter utför en större del av det oavlönade arbetet, leder till att kvinnornas karriärutveckling blir lidande även på lång sikt. En lösning på detta problem skulle kunna vara att ändra skattelagstiftningen så att au-pair-jobb blev lagligt i Sverige utan att såväl naturaförmåner som kontantersättning belastas med full inkomstskatt och sociala avgifter, vilket idag är fallet.⁸ En annan möjlighet kan vara att just i detta fall tillåta full avdragsrätt inklusive överföring av förmånsvärdet av de sociala avgifterna för arbete i andra människors hem i enlighet med den modell som föreslagits av Pålsson (1997).

Varför är det viktigt att marknadssektorn utvidgas?

Basen för den moderna välfärdsstaten är med nödvändighet aktiviteten i den privata sektorn. En hög sysselsättning i den privata sektorn är av särskild vikt för att ett land som Sverige, med sina ambitiösa målsättningar för välfärdsstaten, skall klara välfärdens finansiering. Samtidigt som finansieringsbasen i form av sysselsättning i den privata sektorn minskat, har allt fler människor blivit beroende av den offentliga sektorn för sin försörjning. Detta härrör både från fallet i sysselsättningen och från demografiska faktorer. Som framgår av *tabell 2* ökade antalet personer med huvudsaklig försörjning från offentlig sektor från 0,38 till 1,83 personer per sysselsatt i den privata sektorn mellan 1960 och 1995. Ur analysen i Bergman m fl (1998, kap 8) framgår att denna utveckling sannolikt inte är långsiktigt hållbar ur finansieringssynpunkt. Lös-

ningen på problemet ligger i en utvidgning av den icke-skattefinansierade marknadssektorn.

Tillväxt i marknadssektorn förutsätter förstås att det obetalda egenarbetet inte i stället överförs till den svarta sektorn. Nyberg (s 213–215) ger uttryck för en mycket hög grad av defaitism när hon hävdar att svartjobb alltid kommer att slå ut den seriösa näringsverksamheten i stora delar av tjänsteproduktionen, eftersom även mycket små skatteklirer leder till ett högre pris för konsumenten. För det första kan vi konstatera att detta är en överdrift. Vid svart produktion finns inga reklamationsmöjligheter, det är oklart om försäkringar gäller, brottsligt beteende från producentens sida är svårt att få beivrat, olycksfall kan vara svåra att hantera osv. För det andra finns bättre förutsättningar för hög produktivitet i vit verksamhet, eftersom det då är möjligt att bedriva rationell marknadsföring, utnyttja modern informationsteknologi och effektiva betalningsrutiner, ge krediter, samarbeta i formaliserade nätverk med andra yrkesutövare etc.⁹ Producenter i den svarta sektorn saknar i regel också möjligheter att växa även om de är mycket effektiva. För det tredje gäller att alla som värnar om välfärdssystemen har mycket starka skäl att motarbeta svartarbetet eftersom inkomstberoende och behovsprövade trygghetssystem liksom omsorgstaxor byg-

8. I detta sammanhang finns skäl att påminna om att det så sent som en bit in på 1970-talet förekom s k "barnflickspraktik" där arbete i familj under en kortare tid mot fickpengar var en förutsättning för att komma in på vissa utbildningar.

9. Om produktiviteten är högre i marknadssektorn än i "gör-det-själv"-sektorn skapar detta förstås utrymme för en minskning av den totala arbetstiden i samhället.

Tabell 2. Antalet personer i huvudsak försörjda via offentlig sektor och försörjda i privat sektor, 1995. (Källa: Lindbeck 1997.)

	1960	1990	1995
1. Sysselsatta i offentlig sektor	461 000	1 493 000	1 346 000
2. Minus: sjuk- och föräldralediga m fl	-24 000	-204 000	-201 000
3. Ålderspensionärer	365 000	1 533 000	1 584 000
4. Förtidspensionärer	100 000	354 000	409 000
5. Sjuklediga	166 000	311 000	156 000
6. Föräldralediga	9 000	162 000	163 000
7. Flyktigar	1 000	29 000	9 000
8. I arbetsmarknadsprogram	14 000	134 000	274 000
9. Arbetslösa	51 000	75 000	333 000
10. Totalt (1-9)	1 143 000	3 887 000	4 073 000
11. Sysselsatta i privat sektor	3 154 000	2 974 000	2 620 000
12. Minus: sjuk- och föräldralediga m fl	-165 000	-405 000	-392 000
13. Totalt (11-12)	2 989 000	2 569 000	2 228 000
14. Kvoten offentligt och privat försörjda (10/13)	0,38	1,51	1,83

Anm: Dubbelräkning har undvikits exempelvis i samband med föräldra- och sjukledigheter. Egenföretagarna ingår bland de sysselsatta i den privata sektorn.

ger på att individens inkomst kan mätas. Det är därför utomordentligt viktigt att bygga upp system som i så hög grad som möjligt skapar incitament både för köpare och säljare att föredra att varan eller tjänsten produceras i den vita sektorn. Ett system som kan leda till stärkta incitament för producenten att vara i den vita sektorn är medborgarkontot (Fölster 1998).¹⁰

Nyberg betonar också att den ökade sysselsättningen i USA inte bara beror på lägre skatter utan också på ökade löneskillnader. Jag har inget att invända mot den kompletterande förklaringen (se även Lindbeck 1996). Vad är då slutsatsen av detta? Är den att vi i Sverige föredrar låg lönespridning och massarbetslöshet framför lite större lönespridning och full sysselsättning? Förhoppningsvis inte. Vi har att göra med ett djupgående dilemma som förtjänar en seriös analys. De högutbildade har i regel den fördelen att de kan utföra betydligt fler ar-

betsuppgifter än de lågutbildade (Nickell & Bell 1995). Av särskild vikt är förstås att de kan välja hur mycket obetalt egenarbete de utför. Det finns naturligtvis någon lön vid vilken efterfrågan på hushållsnära tjänster blir hög även i Sverige. Tjänstebeskattningsutredningen (SOU 1997:17) frågade sig varför den beskattade nettolönen inte sjunker ner till den nivå som motsvarar det ofta observerade svarta priset på 60 kronor per timme för många tjänster.¹¹ Skälet är att den alternativa försörjningen i trygghets-

10. Det nyligen avslutade EU-projektet Humlan i Kungälv (se Humlan 1998) visade att intresset för att arbeta i andra människors hem var mycket stort. Ett viktigt skäl till detta var just att en anställning där innebar arbete i den vita sektorn.

11. Detta motsvarar en nettolön på knappt 30 kronor per timme med lagstadgade sociala avgifter på 33 procent och en marginalskatt inklusive egenavgifter på 35 procent.

systemen garanterar en standard som ligger betydligt över denna nivå. Man kan därför inte förvänta sig att lönerna för de lägst avlönade långsiktigt sjunker under den garanterade nivån.

Det är inte en framkomlig väg att sänka bidragsnivåerna (inklusive socialbidrag) så kraftigt att man den vägen tvingar fram mycket låga nettolöner bland de lågavlönade. Dessutom är de minimilöner som stipuleras i kollektivavtalen sannolikt ofta bindande redan idag, vilket innebär att lönen ligger högre än marknadslönen. En rimlig hypotes är att så oftare är fallet i tjänstesektorn. Sverige har i dag världens högsta skatter på låga arbetsinkomster (Norrman 1997). Varje sänkning av skatten på låga arbetsinkomster ökar möjligheterna att hitta en lönenivå som både kan konkurrera med det obetalda egenarbetet och med den inkomst som trygghetssystemen garanterar. Det finns nu också en seriös vetenskaplig diskussion om hur denna konflikt lättare ska kunna överbryggas – se t ex Snower (1994).

Full sysselsättning kräver antagligen ökad lönespridning före skatt i förhållande till dagens internationellt sett mycket låga lönespridning (Björklund & Freeman 1997, Davis 1992). Men ju lägre skatteuttaget på arbete är, desto mindre ökning i lönespridningen krävs, allt annat lika. Dessutom blir hänvisningen till USA missvisande just genom den extremt stora spridningen i arbetskraftens kompetens. Eftersom humankapitalet är jämnare fördelat i Sverige krävs knappast lika stor lönespridning som i USA för att de lågutbildade skall hitta sysselsättning på marknaden (Lindbeck 1996; OECD 1995b).

Kort bemötande av övriga punkter

I detta avsnitt kommer jag att kortfattat ta upp övriga punkter som ej kunnat sorteras

in under de fem huvudfrågor som behandlats ovan.

1. Nyberg påpekar att om det finns en direkt koppling mellan arbetsgivaravgifter och skatter och förmåner i form av pensioner, sjuklönenivå, barnsomsorg osv, så behöver inte arbetsutbudet och sysselsättningen påverkas negativt. Självklart inte, arbetsgivaravgifterna är ju då aktuariska försäkringspremier och/eller uppskjuten lön. Därmed skapas ingen skattekil. Idag är dock detta samband svagt. För inkomster över 7,5 basbelopp saknar de sociala avgifterna helt förmånsvärde. För låginkomsttagare är också margineffekterna extremt höga när man tar hänsyn till effekter av socialbidrag, hyresbidrag, bidragsförskott m m. Margineffekter på 100 procent eller mer förekommer fortfarande (Ds 1997:73) och lönsamheten att övergå från icke-sysselsättning till sysselsättning är ofta låg eller i värsta fall negativ (Ds 1994:81, Henrekson & Hultkrantz 1994). Beslutet att ge samma rätt till barnomsorg även för dem som inte arbetar bidrar också till att minska knytningen av subventioner till arbetskraftsdeltagandet, vilket varit en viktig mekanism att motverka skatternas negativa effekter på incitamenten till förvärvsarbete (Lindbeck 1982).

2. Nyberg (s 208–209) pekar på studier som visar att sänkta arbetsgivaravgifter har föga effekt, eftersom de långsiktigt leder till högre löner. För det första bör konstateras att lönen ligger fast på kort sikt. I dagsläget styrs fredsplikten av förbundsvisa avtal på arbetsmarknaden där det inte finns några klausuler som tillåter omförhandling till följd av ändrade arbetsgivaravgifter under avtalsperioden. Dagens avtal löper i normalfallet t o m första kvartalet 2001, vilket innebär att det tar mer än två år innan fackliga stridsåtgärder kan tillgripas för att lönta-

garna den vägen skall kunna tillskansa sig det uppkomna utrymmet. Det finns också skäl att tro att kollektivavtalens minimilöner i många fall är bindande för de lägst avlönade. I så fall finns det inga marknadskrafter som leder till att lönen drivs upp om arbetsgivaravgiften sänks. Däremot kanske facket utnyttjar sin starka maktställning, men i så fall är det där problemet ligger. Vetenskapliga studier visar också att övervältringen är ofullständig på kort sikt, och det finns också studier som visar att prisnivån är lägre i länder med lägre skatt på arbete.¹² Med tanke på den persistens som har observerats i arbetslösheten, dvs att arbetslösheten tenderar att fastna på den nivå där den för närvarande befinner sig, kan det ha ett stort värde även långsiktigt att fler människor kommer in på arbetsmarknaden. Väl inne kommer bli a "on-the-job-training" att göra det möjligt för fler att bära den lön som blir följd om eller när övervältringen blir fullständig.

3. Nyberg (s 217) menar att konkurrensen och tempot i arbetslivet skulle sjunka med ökad jämställdhet i hemarbetet. Därför skulle det vara möjligt att kombinera en likadelning av hemarbetet med en god karriärutveckling, under förutsättning att de allra flesta gör på det sättet. För det första kan vi konstatera att alla inte är gifta eller sammanboende. För det andra bortser ett sådant synsätt ifrån att den alltmer intensifierade globala konkurrensen i näringslivet leder till att arbetsvillkoren på de högre positionerna i allt högre grad bestäms utanför landets gränser. Dessutom betyder ju ökat tempo i arbetslivet att Sverige blir konkurrenskraftigare, vilket i sin tur gör att det skapas mer resurser, som bli a ger ökad välfärd.

4. Nyberg skriver (s 216) att mitt påstående att hemarbetet inte i någon nämnvärd

grad påverkas av hur mycket marknadsarbete en individ utför är felaktigt. Här är jag beredd att ge henne rätt. Det är dock viktigt att komma ihåg att minskningen knappast är dramatisk. Vissa (se t ex Blomqvist 1998) har hävdad att barn- och äldreomsorg är det helt centrala. Om dessa områden sköts väl av offentlig sektor, finns inte så stora effektivitetsvinster i förbättrade betingelser för den övriga hushållsnära tjänsteproduktionen, eftersom denna sägs vara av marginell betydelse. Detta är en felsyn. När makarna låser dörren och går hemifrån finns en mängd arbetsuppgifter som inte längre kan utföras på kontorstid så som fallet är i en ekonomi där den ena parten inte förvärvsarbetar. Makarna är därför hänvisade till att göra detta arbete på kvällar och helger. Problemet att få tiden att räcka till förvärras av de tendenser som finns till att flera offentligt producerade tjänster helt eller delvis läggs över på hushållen, antagligen till följd av sviktande skatteunderlag och/eller brist på privata alternativ: Den kommunala fritidsverksamheten för skolbarnen bantas; daghemmen stänger under hela dagar för utbildning; det blir allt vanligare med jourinsatser från föräldrarnas sida; äldreomsorgen sänker sin servicenivå med krav på kompenserande insatser från de anhöriga; hemgången i sjukvården sker avsevärt snabbare än tidigare; lärarlösa lektioner i skolan ökar kraven på stödjande föräldrainsatser i barnens utbildning.

5. I min ursprungsartikel skrev jag att ökad specialisering är den viktigaste källan till ökat välstånd. Nybergs kommentar (s 218) föranleder ett klarläggande av vad detta innebär i praktiken. Under taylorismens glansdagar

12. Se Henrekson (1998c) för referenser och en fylligare diskussion av denna fråga.

innebar det ofta att arbetsuppgifter blev allt enklare och mer enahanda (Braverman 1974). Idag finns det kraftfulla tendenser i motsatt riktning. Arbetsorganisationen har på många håll förändrats. I den nya posttayloristiska arbetsorganisation som vuxit fram är inte de anställda längre utbytbara kuggar, utan arbetet präglas mer av samarbete, fortgående kompetensutveckling och hög flexibilitet. Av de anställda kräver detta bl a ökad nätverkskompetens och förmåga att klara flera arbetsuppgifter. Produkterna blir ofta alltmer specialiserade och säljs kanske bara på avgränsade marknader osv, men de sysselsattas arbetsuppgifter blir för den skull inte enklare och mer monotona, tvärtom (Lindbeck & Snower 1996, Ichniowsky m fl 1995). När nätverkskompetens och mångsidighet är viktigt och när det finns komplementaritet mellan medarbetarna minskar utbytbarheten drastiskt och samtidigt ökar avkastningen på att jobba heltid och ha möjlighet att satsa på sitt jobb. Specialisering behöver således alls inte innebära att arbetsuppgifterna blir alltmer avgränsade och enkla.

6. Lönen i de sektorer som konkurrerar med det obetalda egenarbetet kommer i hög grad att bestämmas av tjänsteköparens lön/produktivitet efter skatt i den egna yrkesverksamheten, eftersom betalningsviljan till stora delar styrs av alternativkostnaden. Detta betyder att även de som jobbar i verksamheter utan produktivitetstillväxt den vägen kommer att få del av produktivitetstillväxten i samhället som helhet.¹³ Dessutom innebär lägre skatt på arbete att alternativkostnaden och därmed betalningsviljan ökar.

7. Nyberg gör en poäng av att rika hushåll i USA har en betydligt högre konsumtion av hushållsnära tjänster än fattiga hushåll (s 213). Detta är knappast förvånande.

Det är alltid så att den som har högre inkomst konsumerar mer av varor och tjänster med en inkomstelasticitet som är större än noll. Samma resultat skulle således erhållas för alla andra varor och tjänster med en hög inkomstelasticitet.

Avslutande diskussion

De flesta bedömare förefaller vara överens om att vi är på väg bort från industrisamhället och på väg in i ett samhälle där tjänsteproduktion i vid mening blir allt mer dominerande. Ekonomisk framgång under nya strukturella betingelser kräver ofta förändringar i de institutionella villkoren. Denna fråga förtjänar en seriös diskussion.

En viktig del av de institutionella villkoren är beskattningen. Medvetenheten är idag stor om att beskattningen av kapital och vissa varor försvåras av den ökade ekonomiska integrationen och utvecklingen på IT-området, vilket gör vissa skattebasmer lätttrörliga än tidigare. Men även arbetskraften kan vara en rörlig skattebas. Detta beror inte bara på att högutbildade kan flytta utomlands om skatterna blir för höga utan arbete kan i högre grad än annars komma att utföras som obetalt egenarbete och i den svarta sektorn.

I Henrekson (1998a) var budskapet just att den höga skatten på arbete i Sverige för-

13. Den betalningsvilja för hemtjänster som kom till uttryck i Humlanprojektet avspeglar detta på ett tydligt sätt. Vid ett timpris på 62.50 uppskattades efterfrågan i hela landet till 100 000 heltidstjänster. Vid ett pris på drygt 100 kronor hade efterfrågan enligt Humlans egen kalkyl fallit med 97 procent till cirka 3 000 heltidstjänster. Ett timpris på 60–70 kronor motsvarar ganska precis marginalintäkten per timme efter skatt för en genomsnittlig inkomsttagare

hindrar framväxten av ett modernt tjänstesamhälle. Därigenom minskar också möjligheterna att återgå till full sysselsättning. Anita Nybergs (1998) replik kan ses som en katalog över de flesta av argumenten mot denna analys. Jag har haft ambitionen att bemöta samtliga hennes argument.

För det första kan konstateras att stora delar av Nybergs argumentation bygger på ett missförstånd. Jag föreslog inte selektiva lättnader för hushållsnära tjänster utan argumenterade för generellt lägre skatter på arbete, eftersom detta skulle skapa förutsättningar för en utvidgad marknadssektor med tjänsteproduktion utanför hemmen.

För det andra fann jag starkare indikationer än vad Nyberg antyder på att det föreligger ett negativt samband mellan skattnivån på arbete och marknadssektorns omfattning. Man skall dock komma ihåg att styrkan i denna tendens rimligen bestäms i samspel med andra viktiga institutioner såsom trygghetssystemens generositet, graden av regleringar på arbetsmarknaden och flexibiliteten i lönebildningen.

Länderjämförelser visade också att höga skatter och en stor offentlig sektor inte är det enda sättet att uppnå en hög kvinnlig närvaro i marknadssektorn. Denna närvaro är t o m betydligt högre i lågskattelandet USA. Vad gäller jämställdhet, så underlättas den antagligen i vissa avseenden av en stor offentlig sektor, men samtidigt riskerar en sådan strategi att motverka jämställdheten i andra avseenden. Särskilt kan detta gälla kvinnors möjligheter att få ekonomisk makt i samhället. Denna jämställdhetsaspekt ger ett argument för skattereduktion för småbarnsföräldrars köp av tjänster utförda i det egna hemmet.

Den bästa garantin för bevarad välfärd är en utvidgning av marknadssektorn. Det är av stor vikt att utforma bl a välfärds-

arrangemangen på ett sådant sätt att den svarta sektorn blir så oattraktiv som möjligt både för köpare och säljare. Lägre skatt på arbete minskar, allt annat lika, kravet på ökad lönespridning och en direkt jämförelse med USA blir i detta hänseende missvisande, eftersom humankapitalet där är avsevärt skevare fördelat än i Sverige.

Den låga sysselsättningen är Sveriges kanske största ekonomiska problem. Regeringens nya mål att sysselsättningsfrekvensen skall vara minst 80 procent år 2004 visar också att frågan har hög politisk prioritet. För att kunna nå detta mål behövs ett samlat program för en varaktig utvidgning av marknadssektorn och höjd sysselsättningsnivå i Sverige. Den viktigaste slutsatsen av analysen i denna och min tidigare artikel är att sänkt skatt på arbete är en huvudkomponent i ett sådant program.

Referenser

- Albrecht J W, Edin P-A, Sundström M & Vroman S B (1997) "Kvinnors och mäns löner – förvärvs-avbrottens betydelse". I Persson I & Wadensjö E (red) *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Fritzes, Stockholm.
- Bergman L, Braunerhjelm P, Fölster S, Henrekson M & Jakobsson U (1998) *Företagaren i välfärds-samhället. Konjunkturrådets rapport*. SNS Förlag, Stockholm.
- Björklund A & Freeman R B (1997) "Generating Equality and Eliminating Poverty – The Swedish Way". I Freeman R B, Topel R & Swedenborg B (red) *The Welfare State in Transition*. University of Chicago Press, Chicago.
- Blau F D (1998) "Trends in the Well-Being of American Women, 1970–1995". *Journal of Economic Literature*, vol 36, nr 1, s 112–165.
- Blomqvist S (1998) "Skatter och sysselsättning i tjänstesektorn". *Nationalekonomiska Föreningens förhandlingar. Ekonomisk Debatt*, årg 26, nr 7, s 546–548.
- Braverman H (1974) *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. Monthly Review, New York.

- Davis S J (1992) "Cross-Country Patterns of Change in Relative Wages". *NBER Macroeconomics Annual Vol 7*, s 239–292.
- Davis S J & Henrekson M (1998) "Small Business, Entrepreneurship and Economic Performance. Sweden and the United States in a Comparative Perspective." Manuskript.
- Ds 1994:81, *En social försäkring*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. Finansdepartementet, Stockholm.
- Ds 1997:73, *Lönar sig arbete?* Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi. Finansdepartementet, Stockholm.
- Elmeskov J, Martin J P & Scarpetta S (1998) "Key Lesson for Labor Market Reforms: Evidence from OECD Countries' Experiences". Uppsats presenterad vid Ekonomiska Rådets konferens The Political Economy of Labour-Market Reform i Stockholm den 25 maj.
- Feldstein M (1995) "The Effect of Marginal Tax Rates on Taxable Income: A Panel Study of the 1986 Tax Reform Act". *Journal of Political Economy*, vol 103, nr 3, s 551–572.
- Flood L & Gråsjö U (1997) "Tid för barn, tid för arbete. En undersökning av svenska hushålls tidsanvändning". I Ahrne G & Persson I (red) *Familj, makt och jämställdhet*. SOU 1997:138. Fritzes, Stockholm.
- Fölster S (1998) "Social Insurance Based on Personal Savings Accounts: A Possible Reform Strategy for Overburdened Welfare States?". *European Economy*, under utgivning.
- Hedborg A & Meidner R (1984) *Folkhemsmodellen*. Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Henrekson M (1996) *Företagandets villkor. Spelregler för sysselsättning och tillväxt*. SNS Förlag, Stockholm.
- Henrekson M (1998a) "En ond cirkel för tjänstesektorn". *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg 4, nr 2, s 137–151.
- Henrekson M (1998b) "Högre sysselsättning genom en utvidgad marknadssektor". *Ekonomisk Debatt*, årg 26, nr 7, s 515–526.
- Henrekson M (1998c) "Så olika och ändå så lika". *Ekonomisk Debatt*, årg. 26, nr 8, s 631–639.
- Henrekson M (1998d) "Kvinnors ekonomiska makt, tjänstesektorn och skatten på arbete". Opulerat manuskript.
- Henrekson M & Hultkrantz L (1994) "Har Sverige hamnat i en lågsysselsättningsfälla?" *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, vol 47, nr 2, s 67–81.
- Holmlund B & Kolm A-S (1998) "Kan arbetslösheten bekämpas med skattepolitik?" *Ekonomisk Debatt*, årg 26, nr 4, s 259–273.
- Hultkrantz L & Nordström J (1995) "Efterfrågan på enkla tjänster". *Ekonomisk Debatt*, årg 23, nr 7, s 527–536.
- Humlan (1998) "Fakta om hushållstjänster. Sammanfattning av slutrapport från EU-projektet Humlan". Kungälv.
- Ichniowsky C, Shaw K & Prennushi G (1995) "The Effects of Human Resource Management Practices on Productivity". NBER Working Paper nr 5333.
- Jonung C & Persson I (1993) "Women and Market Work: The Misleading Tale of Participation Rates in International Comparisons". *Work, Employment & Society*, vol 7, nr 2, s 259–274.
- Juster F T & Stafford F P (1991) "The Allocation of Time: Empirical Findings, Behavioral Models, and Problems of Measurement". *Journal of Economic Literature*, vol 29, nr 2, s 471–522.
- Kirzner I M (1997) "Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach". *Journal of Economic Literature*, vol 35, nr 1, s 60–85.
- Lindbeck A (1982) "Tax Effects versus Budget Effects on Labor Supply." *Economic Inquiry*, vol 20, nr 3, s 473–489.
- Lindbeck A (1996) "The West European Employment Problem". *Weltwirtschaftliches Archiv*, band 132, nr 4, s 609–637.
- Lindbeck A (1997) "The Swedish Experiment". *Journal of Economic Literature*, vol 35, nr 3, s 1273–1319.
- Lindbeck A & Snower D J (1996) "Centralized Bargaining, Multi-Tasking, and Work Incentives". IUI Working Paper nr 473.
- Meyerson E M & Petersen T (1997) "Finns det ett glastak för kvinnor? En studie av svenska arbetsplatser i privat näringsliv 1970–1990". I Persson I & Wadensjö E (red) *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Fritzes, Stockholm.
- Nickell S J & Bell B (1995) "The Collapse in Demand for the Unskilled and Unemployment across the OECD". *Oxford Review of Economic Policy*, vol 11, nr 1, s 40–62.
- Nickell S J & Layard R (1998) "Labor Market Institutions and Economic Performance". I Ashenfelter O & Card D (red) *Handbook of Labor*

- Economics* Vol. 3. North-Holland, Amsterdam, under utgivning.
- Norrman E (1997) *Skatterna på arbete i Sverige och omvärlden*. Skattebetalarnas förening, Stockholm.
- North D C (1993) *Institutionerna, tillväxten och välståndet*. SNS Förlag, Stockholm.
- Nyberg A (1989) "Hushållsteknik – mödrars möda och mäns makt". I Beckman S (red) *Teknokrati, Arbete, Makt*. Carlssons, Stockholm.
- Nyberg A (1998) "Sänkt skatt på arbete? Subventioner av vit sysselsättning eller av ett tudelat samhälle och mäns fritid?" *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, årg 4, nr 3, s 207–222.
- OECD (1994) *OECD Jobs Study. Evidence and Explanations. Part II – The Adjustment Potential of the Labor Market*. Paris.
- OECD (1995a) *OECD Jobs Study. Taxation, Employment and Unemployment*. Paris.
- OECD (1995b) *Literacy, Economy and Society*. Paris.
- Orszag M & Snower D J (1998) "The Anatomy of Policy Complimentarities". Uppsats presenterad vid Ekonomiska Rådets konferens The Political Economy of Labour-Market Reform i Stockholm den 25 maj.
- Persson I (1990) "The Third Dimension – Equal Status between Swedish Women and Men". I Persson I (red) *Generating Equality in the Welfare State*. Norwegian University Press, Oslo.
- Pålsson A-M (1997) "Taxation and the Market for Domestic Services". I Persson I & Jonung C (red) *Economics of the Family and Family Policies*. Routledge, London.
- Rydenstam K (1992) *I tid och otid. En undersökning om kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/1991*. Levnadsförhållanden, Rapport nr 79. SCB, Stockholm.
- Snowder D J (1994) "Converting Unemployment Benefits into Employment Subsidies". *American Economic Review*, vol 84, nr 2, s 65–70.
- Socialstyrelsen (1997) *Social Rapport 1997*. SoS-rapport 1997:14, Stockholm.
- SOU 1997:17, *Skatter, tjänster och sysselsättning*. Betänkande från Tjänstebeskattningsutredningen. Finansdepartementet, Stockholm.
- SOU 1998:6, *Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*. Betänkande från Kvinnomaktutredningen. Fritzes, Stockholm.
- Sundström M (1991) "Hur påverkar föräldraledighet lönerna?" *Ekonomisk Debatt*, årg 19, nr 3, s 269–278.